

Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню: етика, професійна етика, принципи поліцейської деонтології, завдання поліцейської деонтології, структура поліцейської деонтології, функції поліцейської деонтології, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія.

1.1. Становлення поліцейської деонтології як науки

Однією з основних потреб людини виступає безпека у всіх сферах її життєдіяльності, необхідність забезпечення в першу чергу права на отримання професійно якісної медичної допомоги, гуманного поводження та поважного ставлення до неї під час відправлення правосуддя та правового захисту, що і стало передумовою виникнення деонтології лікаря та юриста, яким людина ввіряє своє «життя», усвідомлюючи залежність своєї долі від їх професіоналізму.

Вперше термін «деонтологія» застосував англійський соціолог, філософ, юрист Ієремія Бентам (1748-1832 рр.). У своїй праці 1834 року «Деонтологія, або наука про мораль» («Deontology, or the Science of Morality») він визначив фактично новий розділ етики, що досліджував проблеми співвідношення моралі та права, проблеми обов'язку, моральних вимог та нормативів в цілому, належності, як специфічної для моральності форми прояву соціальної необхідності. І. Бентам основним завданням деонтології вважав глибоке дослідження певної проблеми, лише після цього можливо все зважити, а потім вже використовуючи аналіз та синтез вивести низку загальнозначущих положень та теорій.

Упродовж тривалого часу у вузькому розумінні деонтологією називали професійну етику медиків – як систему етичних норм

виконання медичними працівниками своїх службових обов'язків. У медицині було сформовано особливе вчення – медичну деонтологію.

Система юридичних деонтологічних знань склалася значно пізніше, ніж у медицині.

У 70-ті роки ХХ ст. в юридичних закладах освіти викладався спеціальний курс «Вступ до юридичної спеціальності», метою якого була підготовка студентів до включення їх у процес навчання та інформація про майбутню професійну діяльність. Пізніше було видано відомий широкому колу спеціалістів підручник С. Алексєєва (1976 р.), який став першим кроком на шляху до створення нової юридичної науки, хоча у той час термін «юридична деонтологія» ще не використовувався. Автором підручника досліджено і викладено важливі аспекти проблеми щодо осмислення юридичної науки та юридичної практики, наближення до розуміння професійної юридичної діяльності.

У другій половині 1980-х років на юридичних факультетах була запропонована для вивчення навчальна дисципліна «Юридична деонтологія», початківцем якої був професор В. Горшенєв.

Сучасна дослідниця О. Скакун зазначає, що юридична деонтологія – це галузь юридичної науки і навчальна дисципліна, яка є узагальненою системою знань про юридичну практичну діяльність і кодекс професійної поведінки юриста, тобто про оптимальний збір правил дозволяючого, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру, якими повинен оволодіти юрист і користуватися ними у відносинах що викликають при виконанні службових повноважень.

С. Гусарєв, О. Тихомиров вважають, що юридична деонтологія розкриває зміст та взаємозв'язок таких соціальних явищ, як юридична наука та юридична практика, визначає її функції, виходячи з норм та принципів суспільної моралі, формує систему вимог професійного та особистого порядку, висвітлює етичний бік діяльності юриста, враховуючи спеціалізацію юридичної професії¹. Юридичною деонтологією вивчаються система, форми, методи та засоби підготовки висококваліфікованих юристів-професіоналів².

С. Сливка визначає юридичну деонтологію як науку про внутрішній імператив службового обов'язку, що створює передумови та мотиви

¹ Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посібник. 3-є вид., перероб. і доп. Київ, 2008.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посібник. Київ, 2020.

вибору юристом норм поведінки у практичній діяльності про формування власних норм для кожної ситуації зокрема¹.

В. Горшенев стверджує, що юридична деонтологія – це галузь юридичної науки, що узагальнює систему знань про мудрість спілкування та мистецтво прийняття вірного рішення у юридичній практиці, тобто наука про пошук атмосфери досягнення необхідного, істинного результату в спілкуванні юриста як з колегами, так і з тими, кому він надає свої професійні послуги та кого повинне обслуговувати правовими засобами в процесі реалізації ними свого правового статусу.

Отже, деонтологія формується як система норм, вимог та принципів належної професійної поведінки. З плином часу вже як наука вона формує систему наукових знань про обов'язок та норми належної поведінки людей у реальній суспільній практиці. Професійна деонтологія, навіть якщо вона оформлена у конкретну систему знань, не є вченням абсолютним і таким, що складається з усталених правил, пунктів, параграфів. Тобто специфіка даної науки полягає в тому, що вона пов'язує етику та право. Лише у деяких професіях існують деонтологічні норми, принципи, кодекси (медична деонтологія, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія тощо)².

1.2. Поняття поліцейської деонтології

У сучасних юридичних словниках поняття «деонтології» трактується наступним чином – деонтологія (з грецької *deon* – обов'язок та *logos* – наука, вчення, знання) – розділ етики, що розглядає проблеми належної поведінки та моральних обов'язків медичних працівників по відношенню до хворого.

У наш час з'явилося декілька цікавих підходів до визначення «деонтологія». Так, професори О. Бандурка та О. Скакун пропонують наступні визначення деонтології: Деонтологія загальна – розглядає особливості юридичної практичної діяльності і визначає основні нормативи культури юриста, що відповідають стандарту його професіоналізму.

Деонтологія загальна формує систему вимог, що пред'являються до юриста – як особи (психологічна структура), учасника політичного життя (ідейно-політична сутність), спеціаліста (професійно-правовий зміст), носія високих моральних принципів (моральна основа) та стійких

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. С. 14-15.

естетичних смаків (розуміння прекрасного) та інше. Ці вимоги складають професійну культуру юриста. Хоча професійна культура багато в чому збігається з поняттям правової культури, зумовленої правовою сферою професійної діяльності юриста, їх не можна ототожнювати.

Для здійснення своїх професійних обов'язків юрист повинен володіти не лише знаннями в галузі права та основами ділового спілкування, а й орієнтуватися в політичних проблемах суспільства, дотримуватися професійної таємниці, вміти логічно викладати власні думки. Йому потрібно мати більше якостей, ніж того вимагає правова культура. У загальній деонтології з урахуванням особливостей кожної юридичної професії дається їх опис (професіограми юридичних професій).

Деонтологія нормативна визначає й обґрунтовує соціальні нормативні приписи – моральні, правові, політичні, естетичні та інші рекомендації, дозволи, заборони й зобов'язання (веління, імперативи), запропоновані для юриста будь-якого фаху (щодо правил поведінки, норм спілкування, тактики взаємодії як з колегами, так і з клієнтами тощо). Нормативи культури є основним способом регуляції професійної поведінки юриста, що містяться в нормативно-правових актах держави, етичних і деонтологічних правилах, розроблених і прийнятих різними національними і міжнародними юридичними співтовариствами (нотаріусів, адвокатів, суддів та ін.).

Деонтологія спеціальна вивчає специфічні аспекти належної поведінки певних юридичних професій і фахів – прокурора, слідчого, адвоката, нотаріуса або працівника певного відомства (деонтологія адвоката, судді, нотаріуса, поліцейського, працівника прокуратури, державного виконавця та ін.).

Представник будь-якої професії, який замислюється над своєю поведінкою, вчинками та наслідками діяльності, рано чи пізно сам усвідомлює необхідність дотримання ряду професійних норм або ж запозичує їх у більш досвідчених колег. Саме так у медицині до цього дійшов Гіппократ (бл. 460 р. до н. е. – бл. 370 р. до н. е), в середні віки – Ібн-Сіна (980-1037 рр.), епоха Відродження – Т. Парацельс (справжнє ім'я і прізвище – Філіп Ареол Теофраст 1493-1832 рр.), в 50-х роках ХХ ст. професор М. Петров, Л. Лещинський, В. Матвеєв, а у юриспруденції – Гай, Ульпіан, Модестин, в ХІХ столітті – І. Бентам, в 60-80-х роках ХХ ст. С. Алексєєв, В. Горшенєв, В. Комаров, І. Бенедик, О. Коні, В. Сокурєнко, В. Кукушин, кінець ХХ-початок ХХІ ст. – О. Бандурка, І. Бризгалов, С. Гусарєв, О. Тихомиров, Ю. Римарєнко, О. Карпов,

М. Орзих, М. Пендюра, О. Скакун, П. Біленчук, С. Сливка, О. Шмоткін, Є. Гіда та ін.

Юрист О. Коні розкрив та обґрунтував основні деонтологічні принципи, етичні засади діяльності адвокатури, суду, прокуратури, моральні норми правника. У своїй праці він пише – юрист (судовий працівник) усім своїм характером вчинків щодо людей, до діянь до яких він повинен прикласти свій розум, працю та владу, має прагнути до здійснення морального закону, вести себе у всіх ситуаціях таким чином, щоб при здійсненні правосуддя відчувався смак, почуття міри і тактовність. Саме тому, юристу теж необхідні знання деонтологічних норм, а девізом його діяльності мають слугувати – істина та справедливість¹.

У сучасних умовах державотворення активне впровадження у національну юридичну теорію та практику міжнародних стандартів прав людини, що визнала і закріпила Україна в своїй Конституції та законах, потребують не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й підготовки фахових професіоналів-правників нової генерації, для яких права людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю. Не менш важливим є також усвідомлення того, що втілення прав людини у життя, їх захист можливий лише у громадянському суспільстві за умови суворого дотримання законності та правопорядку.

Глибокі трансформаційні процеси, реформи, що проводяться в Україні, сприйняття суспільством традиційних стандартів демократії та впровадження їх у всі сфері громадянського суспільства, вимагає від кожного її представника усвідомленого, відповідального ставлення та виконання конституційних обов'язків. Цей аспект особливо стосується осіб, які залучені до державницьких процесів побудови демократичної, правової соціальної держави.

Виділення системи специфічних наукових деонтологічних знань про обов'язок і норми належної професійної поведінки поліцейських (поліцейська деонтологія) спричинено посиленою увагою до професійних морально-етичних норм в сфері правопорядку².

Вченими та практикаками поліцейська деонтологія розглядається як наука, що вивчає всю сукупність організаційно-управлінських, професійно-етичних та соціальних норм, принципів належної поведінки працівників поліції при виконанні ними службових обов'язків. Переважна частина науковців, які займалися дослідженням науки

¹ Юридична деонтологія : підруч. / С. П. Погребняк, О. О. Уварова, Г. О. Христова та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків, 2014.

² Пендюра М. М., Старицька О. О. Знач. твір. С. 15-19.

поліцейська деонтологія, схилилися до того, що вона має міжгалузевий характер і знаходиться на стику двох наук – етики та соціології.

Із урахуванням вищевикладеного поліцейську деонтологію можна розглядати:

– як галузь знань про виникнення, формування, розвиток та функціонування в професійній групі працівників поліції особливої системи норм належної професійної поведінки, загально визнаних стандартів, що базуються на правах, свободах людини і громадянина та моральних принципах;

– як теорію професійного обов'язку, належної чи морально обов'язкової поведінки працівників поліції;

– як науку, що вивчає міжнародні, національні та регіональні системи вимог до поведінки працівників поліції, що дозволить надати їх поведінці та діям певної мотиваційної аргументованості, запровадити в їх групі загальнолюдські та групові цінності;

– як наукову та навчальну дисципліну, що слід викладати при підготовці кадрів, при професійно-орієнтаційній роботі, вихованню молодих працівників, визначенні рівня професійної деформованості того чи іншого «старого працівника».

Поліцейська деонтологія орієнтована на врегулювання професійної поведінки працівників поліції безпосередньо в межах їх служби чи підрозділу, а також поза ними під час взаємодії зі законотворчими громадянами або з правопорушниками.

Отже, зазначимо, що поліцейська деонтологія дає загальні уявлення про належну поведінку працівників поліції, що, в свою чергу, використовуються галузевими та іншими юридичними науками, як вихідні пункти для досліджень та дозволяє їм уникнути односторонності при вирішенні галузевих наукових проблем.

Поліцейська деонтологія є фундаментом для роз'яснення працівникам поліції (тим, які вже працюють і тим, які навчаються для отримання цієї професії) уявлення про високі моральні і професійні стандарти бажаної поведінки та проведення тих чи інших алгоритмізованих дій з його боку в певній життєвій ситуації. Знання стандартів та позитивного досвіду дозволяє впроваджувати у практику більш дієві методи роботи.

Отже, поліцейську деонтологію розглядають у двох аспектах:

– як складну, комплексну, міждисциплінарну науку про професійні стандарти (еталони) належної поведінки поліцейських, що базуються на високих моральних засадах;

– є розділом юридичної деонтології та соціології управління, і досліджує проблеми реалізації норм посадового обов'язку, функціонування нормативно-орієнтаційних інститутів, дає знання про глибокий зміст норм, що закріплені деонтологічними кодексами (етичні кодекси та кодекси честі) поліцейських.

Тобто, поліцейська деонтологія вивчає як проблеми належної, моральної поведінки та діяльності працівників поліції, так і соціальне регулювання професійної поведінки, особливості функціонування (впливу) деонтологічних норм як нормативно-орієнтуючих інститутів.

Виходячи з вищевикладеного, під поліцейською деонтологією розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на високих моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності.

Об'єктом поліцейської деонтології є реальні суспільні відносини, виникаючих у сфері правоохоронної діяльності поліцейських.

Предметом поліцейської деонтології є реально функціонуюча система норм належної професійної поведінки поліцейських, що є соціальним регулятором та нормативно-орієнтуючим інститутом при забезпеченні прав і основоположних свобод людини та громадянина.

Мета поліцейської деонтології – дати працівникові поліції уявлення про алгоритмізовані стандарти поведінки в тій чи іншій ситуації під час здійснення ними своїх повноважень та виконання службових обов'язків.

Норми поліцейської деонтології утворюють нормативно-орієнтуючий соціальний інститут. Цей інститут складається з наступних елементів:

– деонтологічних норм поведінки поліцейських, що оформлені у вигляді кодексів чи інших нормативних документів (наказів), в комплексі з організаційною системою впровадження цих норм у практику;

– комплексної, багаторівневої системи професійної підготовки (нормативна, організуюча, психологічна, медична, бойова) та виховання поліцейських;

– сукупності санкцій за порушення деонтологічних норм;

– спеціальних органів (суди честі, комісії з етики тощо);

– механізмів морально-етичної орієнтації та регуляції поведінки поліцейських.

Такі норми допомагають поліцейському, який тільки заступив на службу, інтегруватися у професійну групу (колективи), оскільки вони є

гарантом стабілізації системи «особистість – середовище». Крім того, ці норми допомагають розвитку професійних якостей, шляхом передачі цій особі усього позитивного досвіду, накопиченого професійною групою до якої він належить, та поліцією в цілому.

Категоріальний апарат – основні категорії етики, соціології та теорії права. Зокрема використовуються такі поняття, як честь, гідність, обов'язок, мораль, моральність, професіоналізм, скромність, принциповість, чесність, неупередженість, об'єктивність, норма права, належна поведінка, позитивний імідж, правомірна поведінка, відповідальність тощо¹.

Роль та значення поліцейської деонтології в процесі підготовки майбутнього правоохоронця.

Удосконалення юридичної практики, розвиток теоретичної юриспруденції, вносять істотні корективи і зміни в поліцейську деонтологію, тому що вона виражає суспільні потреби, а не є набором формальних умовностей. Вона покликана розкривати причини виникнення й існування тих чи інших етичних, естетичних, правових та інших правил у правоохоронній діяльності працівників поліції, формувати систему забороненого, дозволеного, нормативів зобов'язального і рекомендаційного характеру для кожного службовця відповідно до досягнутого рівня соціальної культури суспільства. У цьому відношенні можливості поліцейської деонтології як наукової теорії професійного обов'язку працівника поліції значні і виражаються в тому, що:

– нормативність правоохоронної діяльності не суб'єктивуються, не відриваються від соціально-психологічних факторів. Надаючи правові послуги працівник поліції проводить профілактичну роботу в суспільстві, «оздоровлює» його, викорінює недоліки, допомагає людині в вирішенні життєвих проблем;

– деонтологічні нормативи культури працівника поліції орієнтують його професійну свідомість на причетність до долі іншої людини, на протидію правопорушенням з протиправними діями, за встановлення законності та правопорядку в суспільстві.

Поліцейська деонтологія, як гуманістична дисципліна, роз'яснює значення тих чи інших мотивів, дій, вчинків, характерних якостей працівників поліції; сприяє формуванню необхідних для даної професії морально-психологічних рис; запобігає появі деформацій, що стають можливими в результаті тривалого виконання специфічних професійних функцій.

¹ Там само. С. 15-19.

Поліцейська деонтологія покликана допомогти майбутньому правоохоронцю навчитися виважено аналізувати складні життєві ситуації, самостійно приймати рішення, спілкуватися з громадянами та колегами, керувати людьми, вдаватися до постійного самоаналізу й об'єктивної оцінки як своїх дій, так і дій оточуючих його людей, робити з негативного досвіду позитивні висновки.

Місце поліцейської деонтології в системі суспільних і юридичних наук.

У широкому розумінні поліцейська деонтологія тісно пов'язана із суспільними науками: етикою, естетикою, політологією, соціальною психологією та іншими, оскільки містить в собі елементи цих наук. Предметний зв'язок переважно простежується між юридичною деонтологією і такими прикладними науками, як правова етика, правова естетика, юридична психологія, юридична деонтологія тобто тими науками, що виникли на межі юриспруденції і зазначених вище суспільних наук. Місце юридичної деонтології серед інших юридичних і соціальних наук визначилося за десятиліття її розвитку. Маючи свій власний предмет, юридична деонтологія посіла конкретне місце в системі соціальних наук – як юридичних, так і неюридичних (психологія, політологія, етика, естетика, інформатика).

Віднесення поліцейської деонтології до теоретико-історичних наук пояснюється тим, що вона має стрижнем свого поглибленого вивчення професійно-правову поведінку працівників поліції, їх фахову культуру, гармонійно поєднану з етичною, естетичною, економічною, політичною, екологічною, психологічною та правовою культурою. Проблематику юридичної деонтології можна вважати головним чином теоретико-правовою, закономірно пов'язаною з правовою етикою, правовою політологією, юридичною психологією, правовою естетикою. Існують загальні закономірності формування деонтологічного кодексу працівників поліції, що виражаються в поєднанні психологічних, юридичних та інших соціальних (політичних, моральних, етичних, естетичних) механізмів, що тісно взаємодіють на основі найважливіших структурних зв'язків – правових принципів.

Виділяють три напрямки зв'язку поліцейської деонтології з іншими юридичними науками і навчальними дисциплінами:

– є вступною наукою і містить відомості, що необхідні для поглибленого розуміння закономірностей правоохоронної діяльності працівників поліції. У цьому значенні її можна назвати загальнопідготовчою наукою, вступом до правоохоронної діяльності;

– створює теоретичні основи для прикладних юридичних наук і навчальних дисциплін – юридичної психології, юридичної етики, юридичної конфліктології і т.п. У цьому змісті її можна вважати своєрідною узагальнюючою теоретичною наукою, загальною частиною прикладних юридичних наук;

– поповнює багаж юридичної науки і практики завдяки самостійному предмету дослідження; розвиває нові підходи, надає нову інформацію, почерпнуту з досягнень соціальних наук і тим самим збагачує як прикладну, так і теоретичну юриспруденцію. В цьому аспекті її можна вважати самостійною теоретико-юридичною наукою, що утворилася на стику юриспруденції та інших суспільних наук.

Отже, висновуємо, під поліцейською деонтологією розуміється фундаментально-професійна, міждисциплінарна юридична наука, що вивчає універсальні (національні) стандарти належної поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (поліцейських), що засновані на високих моральних засадах (принципах) та спрямовані на забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, а також особливості реалізації цих стандартів в їх практичній діяльності.

1.3. Завдання, принципи і функції поліцейської деонтології

Заклади (установи, центри) Національної поліції України, що здійснюють (забезпечують) підготовку поліцейських (далі – заклади) на замовлення Національної поліції України для забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, публічної безпеки й порядку мають певну модель фахівця (поліцейського). Модель фахівця – це опис того, чого має бути гідним фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений і якими якостями він повинен володіти. Моделі дозволяють відрізнити одного фахівця від іншого, а також рівні (якості) підготовки фахівців одного і того ж типу. Модель постає системоутворюючим фактором при формуванні освітніх програм, науково-методичному забезпеченні їх компонент та виборі форм організації освітнього процесу і видів навчальних занять¹.

Модель підготовки поліцейського можливо побудувати лише спираючись на професійний стандарт підготовки поліцейського та/або кваліфікаційні характеристики посад працівників Національної поліції. Адже кваліфікаційні характеристики посад забезпечують типовість у визначенні посадових обов'язків і кваліфікаційних вимог до певних

¹ Там само. С. 20-22.

категорій і посад працівників Національної поліції. Окрім цього кваліфікаційною характеристикою встановлюються вимоги до змісту професійної діяльності та рівня кваліфікації працівників Національної поліції.

Саме на поліцейську деонтологію, як міждисциплінарну юридичну науку, покладаються важливі завдання з формування в майбутніх правоохоронців професійних знань, умінь та навичок правового та культурного характеру і теоретико-методологічного спрямування щодо функціонування поліцейської діяльності за європейським зразком⁸.

Поліцейський повинен знати: Конституцію України, законодавство України, що регламентує діяльність Національної поліції України; міжнародні та національні стандарти забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина; акти Верховної Ради України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України; накази, статuti, що регламентують організацію діяльності стройових підрозділів Національної поліції України; основи правознавства; порядок несення служби в стройових підрозділах; тактико-технічні характеристики зброї, спорядження, спеціальних технічних засобів, що закріплені за підрозділом; правила зберігання та застосування табельної зброї; правові підстави, тактичні прийоми застосування фізичного впливу та спеціальних засобів під час затримання громадян і застосування до них заходів примусу; правила внутрішнього трудового розпорядку; державну (українську) ділову мову; іноземну (професійну) мову; правила ділового етикету та професійної етики (естетики); правила й норми охорони праці, правила надання першої (домедичної) допомоги; техніки безпеки та протипожежного захисту.

З урахуванням та на підставі чинного законодавства, міжнародних і національних професійних стандартів, задля сприяння становленню сучасного, свідомовмотивованого, висококваліфікованого працівника Національної поліції України, до основних завдань поліцейської деонтології треба віднести:

– вивчення обумовлених соціальною практикою проблем необхідної поведінки працівників поліції, представників окремих професійних груп, виявлення основоположних принципів, норм їх поведінки в різних системах відносин (щодо об'єкта діяльності, суспільства, держави, власної професійної групи, закону) з метою підвищення ефективності результатів діяльності, зростання авторитету правоохоронних органів на основі дотримання деонтологічних норм;

– виявлення несприятливих моральних та інших факторів, що знижують ефективність роботи окремих працівників або професійних

мікрогруп через невинувачену напругу, викликану недотриманням поліцейськими службовцями загальнолюдських, макрогрупових або групових професійних норм чи кодексів поведінки у взаємовідносинах з об'єктом діяльності (підозрюваними або затриманими особами, правопорушниками, злочинцями, громадськістю і законотримачами громадянами);

- вивчення й оптимізація системи взаємовідносин у професійній групі між її окремими елементами (особистостями, колегами, групами, підпорядкованими особами, начальниками);

- усунення шкідливих наслідків професійних помилок, відхилень від норм необхідної поведінки, запобігання фактам неповноцінної професійної діяльності;

- запровадження міжнародних норм поліцейської деонтології, прогресивних принципів службової етики і правил у повсякденну службову діяльність та поведінку працівників поліції шляхом реалізації наукових розробок, створення науково-методичної бази, вивчення і творчого осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду деонтологічної підготовки кадрів, їх професійного розвитку, ефективного вирішення проблем роботи з персоналом служб та підрозділів поліції.

Очікуваними результатами вивчення поліцейської деонтології стануть:

- у здобувачів вищої освіти умінь теоретичного аналізу поняття та особливостей методологічного спрямування поліцейської діяльності;

- у здобувачів вищої освіти сформується науково обґрунтовані сучасні форми і методи роботи засновані на принципі верховенства права щодо особливостей практичної діяльності поліцейських;

- стійкого сприйняття національних та міжнародних правових документів як універсального регулятора суспільних відносин за допомогою якого потрібно розв'язувати складні соціальні конфлікти, досягати компромісу, забезпечувати права і основоположні свободи людини та громадянина;

- високої професійної правової свідомості та правової культури поліцейського, стимулювання їх активної правомірної поведінки у багатонаціональному громадянському суспільстві;

- науково обґрунтованих та практичних механізмів реалізації прав людини та громадянина, ефективних методик правового виховання населення і подолання професійної деформації.

Якісні і ґрунтовні знання основних положень поліцейської деонтології дозволить працівникам Національної поліції в практичній

площині правильно та обґрунтовано давати оцінку складним державно-правовим явищам суспільного життя, розуміти їх соціальне призначення й приймати самостійно важливі, відповідальні рішення¹.

Принципи поліцейської деонтології – тобто ті вимоги (керівні засади), що висуваються до професійного формування (здобувача вищої освіти) та самої діяльності поліцейського та орієнтують його на фундаментальні цінності суспільства при здійсненні ним своїх повноважень та виконанні обов'язків.

До основних принципів поліцейської деонтології слід віднести:

– принцип верховенства права (означає панування права у суспільстві, його визначальна роль у відносинах між суб'єктами суспільного життя, діяльності державних та недержавних організацій, спільнот, об'єднань);

– законність (при формуванні власних норм поведінки працівник поліції зобов'язаний керуватися принципами (роби саме так, як передбачає закон), що закріплені у чинному законодавстві);

– гуманізм (ставлення з повагою до конкретної людини з урахуванням тих індивідуальних властивостей, що притаманні лише їй);

– неупередженість (працівник поліції повинен підходити до виконання своїх обов'язків з однаковою відповідальністю незалежно від обставин справи та особи, яка до неї причетна);

– справедливість (встановлення відповідності між вчинком та покаранням, цілями та засобами їх досягнення, заслугами та їх визнанням);

– плюралізм (розгляд всіх позицій та думок);

– сумлінність (ретельне встановлення всіх обставин справи);

– істинність (встановлення достовірності інформації по справі);

– професійно-правова активність (реалізація своєї компетенції у межах правових норм, вміння виявляти розумну ініціативу, самостійність, взяти відповідальність на себе, здатність швидко, своєчасно і безпомилково прийняти законне, справедливе, обґрунтоване та доцільне рішення).

Функціями поліцейської деонтології є основні напрями її теоретичного і практичного призначення, що орієнтовані на якісне виконання майбутнім поліцейським свого професійного обов'язку на підставі морального та нормативного аспектів.

Можна виділити основні функції поліцейської деонтології:

¹ Там само. С. 23-24.

1) пізнавальна (інформаційна) (отримання здобувачем вищої освіти глибоких деонтологічних знань, пізнання сутності професійної діяльності, усвідомлення характеру професійної поведінки працівників поліції та стандартів, якими вони мають керуватися у своїй діяльності, ознайомлення з нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність поліцейських);

2) евристична (полягає в поглибленому пізнанні юридичної теорії та практики і розкритті нових закономірностей професійної поведінки поліцейського, «нарощуванні» нових знань, постійному вдосконаленні моделі (стандарту) професії, нормативів культури поліцейського);

3) аксіологічна (виражається в оцінці людських відносин і явищ соціальної дійсності, в уявленні про те, що таке добро і зло, справедливість і несправедливість);

4) комунікативна (передбачає різні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стають можливими збагачення досвіду, нагромадження знань, оволодіння діяльністю, узгодження дій та взаєморозуміння працівників поліції з громадянами та між собою);

5) мотиваційна (вироблення фундаментальних ідей щодо норм поведінки, шляхів удосконалення практичної діяльності працівників поліції, усвідомлення норм, що містять дозволи, заборони, рекомендації та вимоги, а також всієї правової політики держави, яку вони повинні захищати у своїй діяльності);

6) оціночна (осмислення закономірностей професійної поведінки працівника поліції, накопичення знань, удосконалення стандартів поведінки, нормативів культури);

7) орієнтуюча (розробка перспектив розвитку стандартів поведінки працівників поліції на основі об'єктивних закономірностей функціонування держави і права, а також соціальної культури суспільства);

8) виховна (виховання та самовиховання працівника поліції у відповідності із деонтологічними нормами та нормами його професійної культури);

9) регулятивна (регламентація поведінки працівників поліції та їх спільна діяльність, що визначають два види взаємодії: а) співробітництво (кооперація); б) суперництво або конкуренція);

10) прикладна (полягає в аналізі вчинків поліцейського, їх адекватності професійному обов'язку в ході практичної діяльності, включаючи ступінь впливу різних видів стимулювання на його

професійну практичну активність; у розробці практичних рекомендацій для вирішення проблемних ситуацій в професійній діяльності та ін.)¹.

Отже, принципи поліцейської деонтології – тобто ті вимоги (керівні засади), що висуваються до професійного формування (здобувача вищої освіти) та самої діяльності поліцейського та орієнтують його на фундаментальні цінності суспільства при здійсненні ним своїх повноважень та виконанні обов'язків.

До основних принципів відносяться: принцип верховенства права, законність, гуманізм, неупередженість, справедливість, сумлінність, істинність, плюралізм, професійно-правова активність.

Під функціями поліцейської деонтології розуміються основні напрями її теоретичного і практичного призначення, що орієнтовані на якісне виконання здобувачем вищої освіти (курсантом, слухачем) поліцейським на підставі морального та нормативного аспектів свого професійного обов'язку. Основні функції поліцейської деонтології: пізнавальна (інформаційна), евристична, аксіологічна, оціночна, комунікативна, мотиваційна, орієнтуюча, виховна, регулятивна, прикладна.

1.4. Методологія поліцейської деонтології

Метод поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних нормативів, тобто нормативів правової, політичної, етичної, естетичної та інших культур працівника поліції.

Методи поліцейської деонтології :

- загальні – метод філософської діалектики (матеріалістичної й ідеалістичної) є головним;
- приватні (конкретні) – використовуються поліцейською деонтологією як основні;
- спеціальні – використовуються поліцейською деонтологією як допоміжні.

Основні приватні (конкретні) методи поліцейської деонтології:

- *системно-структурний метод*. Припускає, що всі явища поліцейської деонтології являють собою систему і структурно взаємозалежні. Зв'язок простежується між культурами юриста:

¹ Там само. С. 24-26.

психологічною, правовою, політичною, етичною, естетичною та ін. Ці культури розглядаються як структурні підрозділи єдиної системи (юридичної практики), що, у свою чергу, є системою в більш широкій системі (правовій системі суспільства). Юридична практична діяльність визначається системою норм дозвільного, заборонного, зобов'язуючого і рекомендаційного характеру. Професіограми посад працівників служб та підрозділів МВС України аналізуються через систему сторін діяльності юриста: соціальну, комунікативну, реконструктивну, пошукову, організаційну, посвідчувану;

– *психологічний метод*. Використовується під час вивчення психофізіологічних властивостей працівника поліції як особи, його характеру, темпераменту, психічних установок;

– *соціологічний метод*. Припускає дослідження фахової діяльності працівника поліції, упорядкування професіограм посад працівників служб та підрозділів МВС України не на рівні абстрактних категорій, а на базі конкретних соціальних фактів;

– *порівняльно-правовий метод*. Припускає зіставлення однопорядкових юридичних понять, явищ і процесів і з'ясування подібностей і розходжень між ними. Наприклад, порівняння престижу професії поліцейського в різних країнах світу або порівняння особливостей правоохоронної діяльності;

– *історико-політичний метод*. Допомогає вивчити специфіку політичної культури працівника поліції, конкретно-історичні політичні умови практичної правоохоронної діяльності, політико-ідеологічні стандарти, якими покликаний керуватися працівник поліції під час виконання свого професійного обов'язку. Наприклад, коли конституційно проголошено принцип політичного плюралізму, такими стандартами стали загальновизнані у світі права та свободи людини;

– *статистичний метод*. Використовується для встановлення статистичних даних про предмет вивчення (наприклад, про кількість працівників різних служб та підрозділів поліції).

Спеціальні методи засновані на досягненнях кібернетики, математики та інших наук.

З метою різностороннього пізнання поліцейської деонтології доцільно використовувати зазначені вище методи в сукупності.

Методологія поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів, способів і конкретних засобів обґрунтування системи знань про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних еталонів, тобто нормативів етичної, естетичної, правової, політичної та інших культур працівника поліції в їх професійній діяльності.

Формування деонтологічних принципів та норм у сфері права є однією з теоретичних проблем теорії та філософії права. У цій парадигмі процес формування деонтологічних принципів і норм, завданням яких є регулювання поведінки фахівців у сфері правоохоронної діяльності) є об'єктом дослідження поліцейської деонтології в контексті формування професійної правової свідомості правоохоронців, зокрема, поліцейських.

Розглядаючи питання про розвиток науки «поліцейська деонтологія» ми зважили на існуючі дослідження. Серед таких досліджень, що правили нам за методологічні настанови є статті в енциклопедичному виданні під назвою «Міжнародна поліцейська енциклопедія». Метою видання цієї енциклопедії стало формування теоретичних знань про особливості поліцейської діяльності як важливу складову правоохоронної функції держави. Як зазначено у вступі до цього видання (автори: Я. Кондратьєв, Ю. Римаренко, Ю. Соловей), перший том енциклопедії висвітлює теоретико-методологічні і концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології, зокрема, основна увага присвячена осмисленню деонтологічних вимог, що висуваються до професії поліцейського. Серед праць, які варто використовувати є статті Ю. Римаренка, С. Сливки, Я. Кондратьєва, В. Кукушина.

Особливий методологічний інтерес для нас має наукова стаття Ю. Римаренка під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (морально-правовий аспект)» (II том Міжнародної поліцейської енциклопедії). На прикладі цього деонтологічного кодексу Ю. Римаренко спробував розкрити сутність і значення морально-етичних категорій у нормах подібних актів деонтологічного змісту. Науковець зазначив, що вказані акти деонтологічного змісту містять основні принципи і норми поліцейської деонтології.

У методологічному аспекті поліцейська деонтологія є прикладною наукою про належну професійну поведінку поліцейського, її норми і принципи. Здається очевидним, що деонтологія використовує власний спосіб правового регулювання, який повинен мати свої особливості, наприклад така галузь знань як цивілістика чи криміналістика. Тобто, задля регулювання професійної діяльності поліцейських застосовується особливий вид соціального регулювання, де поєднуються правові та моральні норми, що знов-таки є характерним для права загалом. Основний спосіб соціального регулювання тут є громадянський осуд, чи навпаки, громадянська підтримка тої чи іншої (належної/неналежної) поведінки правоохоронця.

Моральні вимоги до діяльності поліцейського спрямовані на протидію порушень прав і свобод людини самими поліцейськими. Указане стосується усіх правоохоронців без винятку і є імплементацією норм християнської моралі в систему правових принципів. Ми вже зазначали, що право формується на основі певних моральних норм домінуючих у суспільстві¹.

Формування в правосвідомості правоохоронця чіткого розуміння про невідчужуваність (невід'ємність) основних прав і свобод людини можна вважати деонтологічними основами правоохоронної діяльності, зокрема і поліцейської деонтології.

В. Савіщенко, здається не безпідставно, зазначає, що тривалий час українські суди, прокуратуру, адвокатуру, міліцію поповнювали кадри, підготовка яких здійснювалася за «зунівською» технологією, без урахування етичних стандартів професії. Формування лише юридичних знань призвело до неспроможності фахівців протистояти намаганням неправомірного впливу на їх професійну діяльність, проявів корупції, вияву зневаги до людей, грубості, зверхності та інших негативних якостей.

То ж виникає питання, на яке наразі не існує наукових розробок – йдеться про імплементацію деонтологічних норм в національне законодавство, чи деонтологічні кодекси, що могли би бути ефективним способом соціального регулювання професійної діяльності.

Вказана теза мала б слугувати обґрунтуванню необхідності імплементації у деонтологічні кодекси таких моральних норм як людяність, толерантність, і гуманізм, що мають бути в каталозі обов'язкових моральних стандартів правоохоронця (зокрема, поліцейського).

Виникає необхідність забезпечити формування належної професійної правової свідомості поліцейського в специфічних умовах. Специфіка наповнення персоналу підрозділів поліції означає особливість формування правил етичної поведінки поліцейського. Зазначене передбачає не тільки знання відповідної нормативної бази, але й вимагає усвідомлення поліцейського необхідності дотримання певних правил поведінки під час комунікації з громадянами (законослухняними чи правопорушниками), або як їх ще називають, стандартами професійної етики.

Що стосується використання інструментарію сучасної гуманітарної науки, то ми переконані, що без застосування історико-правового методу

¹ Поліцейська деонтологія : навч. посібник ; за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. С. 106-111.

у поліцейській деонтології не обійтися. Звернення до знань з історії права і держави може нам пояснити необхідність розвитку специфіки деонтологічних знань починаючи від І. Бентама, який є засновником цієї правової концепції. Однак навряд чи відбувся би інтенсивний розвиток деонтології, якби суспільство не почало вимагати від представників влади належного виконання своїх обов'язків, у межах наданих законом повноважень – фактично йдеться про контроль влади зі сторони громадянського суспільства (згідно з принципом – законність, основа держави).

Розвиток такої галузі міжнародного права як міжнародне право прав людини спричинило появу цілої низки актів міжнародного права, метою яких є захист прав і свобод людини. Вказана тенденція розвитку юридичної науки активізувалася після Другої світової війни, до і під час якої були скоєні такі злочини проти людства як Голокост і геноцид. Під час Нюрнберзького процесу нацистські злочинці для уникнення відповідальності часто прикривалися тим, що вони були лише виконавцями наказів, і тому, на їх думку необхідно було карати лише тих хто віддавав ці накази. Російсько-українська війна теж свідчить про використання незаконних засобів ведення війни, що призводять до величезних втрат та руйнації України. Тож, усі деонтологічні кодекси у сфері правоохоронної діяльності сьогодні містять норму-принцип згідно з яким жоден поліцейський не має права брати участі у масових страхах чи піддавати людей тортурам, чи іншому нелюдському поводженню. У цьому випадку поліцейський має відмовитися виконувати такий наказ, що вважається незаконним з погляду чинного міжнародного права – вказане є ще одним морально-етичним імперативом професійної діяльності поліцейського.

Лише розуміння вказаних історичних подій і їх співставлення з розвитком сучасної юриспруденції можна розуміти суть указаних деонтологічних норм-заборон, про що повторимося, є стандартними для усіх етичних (деонтологічних) кодексів у сфері правоохоронної діяльності. Вказаний приклад не вичерпує потенціал застосування історико-правового підходу, тому його застосування вбачається актуальним.

Професійна правова культура юристів чи правоохоронців створена інтелектуалами у галузі права. Однак саме деонтологія як наука, є основою для створення мотиваційних аспектів тої чи іншої професійної діяльності. Саме поліцейська деонтологія досліджує процес (чинники) формування внутрішніх переконань правоохоронця. Як зазначає відомий філософ права С. Сливка, онтологічні установки вирішує деонтологія і

реалізує онтологічні засади через обов'язок, який передбачає внутрішню настанову людини чинити, утримувати гармонію світу, що є добром, а деонтологія – це передусім обов'язок (обов'язок діяти певним чином).

Отже, поліцейська деонтологія – це наука про належне виконання свого обов'язку правоохоронцем, відповідно до сучасних етичних та правових стандартів – міжнародних, національних.

У процесі осмислення принципів та норм деонтологічних кодексів, необхідно здійснити тлумачення їхнього змісту низки нормативно-правових та правових актів, актів деонтологічного змісту, що відповідно, вимагало від нас застосування спеціального методу юридичної науки – методу тлумачення правових норм.

Аналізуючи міжнародні стандарти поліцейської етики ми використовуємо такі поняття як «акти деонтологічного змісту» (М. Пендюра), або деонтологічні кодекси (Є. Гіда, М. Маськовіта, О. Проневич). Вказані акти, разом із міжнародними стандартами прав людини, складають нормативну основу поліцейської деонтології, вважають автори. Одним із завдань поліцейської деонтології є з'ясування якісного рівня імплементації стандартів передбачених міжнародними деонтологічними кодексами в національне законодавство та їх використання в етичних кодексах українських правоохоронних органів, насамперед Національної поліції. Тож поліцейська деонтологія використовує порівняльно-правовий метод як спеціальний метод юридичної науки. Отже, поліцейська деонтологія є юридичною наукою, де застосовується методи пізнання властиві саме юриспруденції.

Сучасні науковці, які займаються дослідженням поліцейської деонтології зазначають, що Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року є важливим досягненням формування деонтологічних стандартів професійної діяльності органів правопорядку. Доктор юридичних наук О. Проневич зазначав, що методологічною основою етичних кодексів поліції є стандартизовані базові положення актів *acquis communautaire* (доробок співдружності), де визначено зміст і спрямування професійної діяльності поліцейського. На його думку, Україні важливо забезпечити імплементацію (трансформацію) правових положень, «закріплених у резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 08.05.1979 № 690 «Декларація про поліцію», рекомендації Res (2001) Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики», резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 28.01.2014 № 1968 «Боротьба з расизмом в поліції» в національне законодавство.

Важливим пунктом методології поліцейської є теза про необхідність узгодження принципів та норм поліцейської етики на міжнародному рівні, і наступний крок, власне, імплементація норм та принципів, що містяться в Європейському кодексі поліцейської етики 2001 року в національне законодавство держав-учасниць Ради Європи.

Відправною точкою формування принципів і норм, що лягли в основу стандартів професійної етики службовців поліції держав-учасниць Ради Європи став Європейський кодекс поліцейської етики 2001 року. Методологічно це означає, що цей кодекс має доктринальне значення для формування етичних стандартів професійної діяльності поліцейських в Україні.

Отже, методологія поліцейської деонтології – це сукупність логічних прийомів, способів і конкретних засобів обґрунтування системизації про теоретичне розуміння і практичне застосування деонтологічних еталонів, тобто нормативів етичної, естетичної, правової, політичної та інших культур працівника поліції в їх професійній діяльності.